

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF DEVELOPMENT OF ARTISTIC THINKING OF ART SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF VOCAL AND PERFORMING ACTIVITIES

У праці висвітлено аналіз останніх публікацій з обраної проблематики, з'ясовано, що проблема розвитку художнього мислення учнів мистецьких шкіл, зокрема підлітків, у процесі вокально-виконавської діяльності недостатньо розкрита у науково-педагогічній літературі та вимагає детального розгляду. Окреслено характерні особливості розвитку учнів підліткового віку, їх фізичні, психологічні ознаки. Детально подано специфіку пізнавальних процесів у учнів підліткового віку. Описано характерні особливості художнього мислення учнів підліткового віку. У роботі розглянуто критерії, показники та рівні розвитку художнього мислення учнів мистецьких шкіл у процесі вокально-виконавської діяльності. Розкрито сутність понять «критерій», «показник». Серед запропонованих авторами критеріїв є такі як: прояв оригінальності художніх асоціацій у процесі виконавської діяльності; здатність використовувати загальнокультурні знання з метою створення вокального продукту; здатність до аналізу вокальної лінії, засобів виразності музичного твору для визначення особливостей художнього стилю, «мислення епохи» в ньому. Авторами було запропоновано наступні показники розвитку художнього мислення підлітків у процесі вокально-виконавської діяльності: оригінальність, асоціативність мислення та розвинена уява. Відповідно до поданих в роботі критеріїв та показників було запропоновано три рівні розвитку художнього мислення учнів мистецьких шкіл (високий, середній, низький) у процесі вокально-виконавської діяльності. У статті описано зміст констатувального експерименту з перевірки рівня розвитку означеного феномену, його етапи проведення. Діагностичний інструментарій включає методику «Домалою малюнок», «Тест на здатність уявляти», «Тест асоціативної спроможності». Коротко подано спрямованість та змістове наповнення кожної методики або тесту. Наприкінці статті подано висновки та подальші перспективи вивчення даної проблематики.

Ключові слова: художнє мислення, розвиток, учні мистецьких шкіл, підлітки,

вокально-виконавська діяльність, критерії, показники рівні, педагогічний експеримент.

The paper highlights the analysis of recent publications on the chosen topic, and reveals that the problem of developing artistic thinking of art school students, in particular adolescents, in the process of vocal and performing activities is insufficiently covered in the scientific and pedagogical literature and requires detailed consideration. The article outlines the characteristic features of adolescent students' development, their physical and psychological characteristics. The specifics of cognitive processes in adolescent students are presented in detail. The characteristic features of artistic thinking of adolescent students are described. The criteria, indicators and levels of development of artistic thinking of art school students in the process of vocal and performing activities are considered. The essence of the concepts of «criterion» and «indicator» is revealed. Among the criteria proposed by the authors are the following: manifestation of originality of artistic associations in the process of performance; ability to use general cultural knowledge in order to create a vocal product; ability to analyse the vocal line, means of expressiveness of a musical work to determine the features of the artistic style, «thinking of the era» in it. The authors have proposed the following indicators of the development of adolescents' artistic thinking in the process of vocal performance: originality, associative thinking and developed imagination. In accordance with the criteria and indicators presented in the paper, three levels of development of artistic thinking of art school students (high, medium, low) in the process of vocal and performing activities were proposed. The article describes the content of the experiment to test the level of development of this phenomenon and its stages. The diagnostic tools included the «Draw a picture», «Imagination Test», «Associative Ability Test». The focus and content of each methodology or test are briefly presented. The article concludes with conclusions and further prospects for studying this issue.

Key words: artistic thinking, development, art school students, adolescents, vocal performance, criteria, level indicators, pedagogical experiment.

УДК 37.018.54:7].015.3:159.955].091.33-027.22:784.9
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.15>

Леонтієва С.Л.,
ст. викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Петрикова О.П.,
Заслужений діяч мистецтв України,
доцент,
доцент кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У Законі України «Про позашкільну освіту» зазначено, що «основними завданнями позашкільної освіти є: вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду; створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів; задоволення їх

потреб у професійному самовизначенні і творчій самореалізації» [7].

Сучасна мистецька освіта спрямована на художньо-творчу самореалізацію учнів, на здобуття ними «спеціалізованих здібностей естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, набуття комплексу професійних, у тому числі виконавських, компетентностей ..., і отримання кваліфікацій у різних видах мистецтв» [6].

На вокальному відділі мистецької школи учні здобувають комплексну естетичну освіту, програма передбачає індивідуальні заняття з вокалу, з загального музичного інструменту, а також групові заняття із сольфеджіо, музичної літератури, колективного музикування (ансамбль, хор). Саме на заняттях з вокалу прищеплюється любов до музичного мистецтва, формується естетичний смак, художнє мислення, виконавська майстерність здобувачів освіти, розвивається творча фантазія, музичні здібності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема формування творчої компетентності учнів мистецьких шкіл цікавить таких сучасних науковців як: Андріяку С. О., Дементьєву А. О., Гудим М. В., Дядченко Л. М.; особливості художньо-творчої діяльності та розвитку творчих здібностей учнів розкриті у наукових здобутках Іваненко О. А., Лебединської Є. К. [3]; формування вокально-виконавських навичок висвітлено в роботах Остапенко С. А.; розвиток музичного мислення учнів в процесі взаємодії різних видів мистецтв досліджено у працях Ревенчук В. В., асоціативного мислення учнів театральних відділень у напрацюваннях Носової В. О. [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, проблема розвитку художнього мислення учнів мистецьких шкіл, зокрема підлітків, у процесі вокально-виконавської діяльності недостатньо розкрито у науково-педагогічній літературі та вимагає детального розгляду.

Формулювання цілей статті – визначити критерії, показники, рівні розвитку художнього мислення учнів підліткового віку мистецьких шкіл у процесі вокально-виконавської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основний зміст процесів розвитку (фізичного, розумового, морального, соціального тощо) учня у підлітковому віці залежить від переходу з вікового періоду дитинства в період дорослості. В цей етап становлення особистості відбувається розвиток самосвідомості, поява якісних фізіологічних та духовно-моральних новоутворень внаслідок перебудови організму, трансформації взаємин з дорослими та однолітками, засвоєння етичних норм, способів соціальної взаємодії, формування нових інтересів, підвищення пізнавальної та навчальної діяльності.

Підлітковий період надзвичайно складний етап психічного розвитку особистості дитини, під час характеристики якого слід розуміти, що з одного боку, підлітки по особливостям та рівню власного психічного розвитку ще не повністю вийшли із періоду дитинства; з іншого боку, вони вже стоять на порозі дорослого життя, в їх поведінці виражається спрямованість на прояви дорослих форм взаємин та ставлень до інших людей.

Важливим психічним новоутворенням підліткового віку є розвиток довільності всіх пізнавальних процесів, що спричинено передусім більш високими «вимогами» до них з боку навчальної діяльності. Підліток вже зможе самостійно організувати свою увагу, пам'ять, мислення, уяву, певною мірою регулювати власні емоційно-вольові процеси тощо.

Увага підлітків розвивається в процесі формуванням у нього умінь працювати та вчитися водночас, виробляється вміння свідомо спрямовувати увагу на певні об'єкти, тривалий час на них зосереджуватись, переборювати відволікання, переключати увагу на нові завдання та розподіляти їх. Формування вищих довільних форм уваги пов'язано із загальним психічним розвитком підлітка, зокрема з розвитком його мислення.

Відчуття і сприймання підлітка розвиваються та функціонують в органічному взаємозв'язку. Удосконалення чутливості відчуттів особистості підлітка знаходить своє відображення у повноті та деталізованості сприймань. Тоншими і диференційованішими стають відчуття, водночас більш змістовними – сприймання. Удосконалення сприймання в цьому віці пов'язане як з розвитком умінь краще та продуктивніше використовувати свої органи чуття, так і з формуванням здатності учня до більш складних процесів аналізу і синтезу об'єктів, які сприймаються. Сприймання все більшою мірою починає характеризуватися плановістю і послідовністю. Систематичнішими стають спостереження, включаючи в себе розумові операції зіставлення, порівняння, узагальнення і класифікації об'єктів, які сприймалися.

Значно зростає обсяг пам'яті, причому не лише за рахунок кращого запам'ятовування матеріалу, але і його логічного осмислювання. Пам'ять підлітків, як і їх увага, поступово набуває характеру організованого, регульованого та керованого процесу, саме в цьому віці пам'ять розвивається в напрямку інтелектуалізації. Зміни в інтелектуальній сфері підлітка виражаються передусім у розвитку у нього здатності до абстрактного мислення, в зміні співвідношень між конкретно-образним та абстрактним мисленням на користь останнього, у формуванні понятійного мислення. Також у учня підліткового віку розвивається здатність до розумових експериментів, до мисленнєвого розв'язання задач на основі певних припущень тощо. Важлива особливість цього віку – формування активного, самостійного, творчого мислення.

Прогресивні зміни відбуваються і в уяві підлітка, так, розширюється зміст її образів, краще усвідомлюється розуміння художніх творів, описів історичних подій, змісту музичних творів у різних видах творчої діяльності тощо.

На нашу думку, всі вище перераховані психічні новоутворення сприяють успішному розвитку художнього мислення підлітків.

Отже, розглянемо критерії, показники та рівні сформованості художнього мислення підлітків у процесі вокально-виконавської діяльності в мистецькій школі.

Сутність поняття «критерій» розкривається як узагальнена характеристика стану об'єкту або результативна характеристика будь-якого процесу [2]. Критерій завжди базується на сукупності ряду показників.

На нашу думку, критеріями розвитку художнього мислення учнів підліткового віку у процесі вокально-виконавської діяльності є: прояв оригінальності художніх асоціацій у процесі виконавської діяльності; здатність використовувати загальнокультурні знання з метою створення вокального продукту; здатність до аналізу вокальної лінії, засобів виразності музичного твору для визначення особливостей художнього стилю, «мислення епохи» в ньому.

«Показник – це ознака, що характеризує яку-небудь одну сторону явища, дії, їх кількісну чи якісну характеристику, ступінь виконання певного завдання тощо» [1].

Оскільки до основних властивостей художнього мислення науковці відносять оригінальність, асоціативність мислення та розвинену уяву, то їх ми будемо використовувати як показники розвитку художнього мислення підлітків. Оригінальність – це здатність продукувати незвичайні відповіді, уміння аналізувати проблему, знайти її рішення нестандартними, нетривіальними засобами. Асоціативність – загальна властивість людського мислення. Асоціації – це прояв певних уявлень, коли один образ переходить в інший образ (поняття). Уява – це психічний процес, під час якого відбувається створення нових образів шляхом обробки матеріалу сприймань та уявлень, одержаних під час отримання попереднього досвіду.

Тому, важливим дидактичним завданням педагогів-вокалістів є формування художнього мислення підлітків у ході вокально-виконавської діяльності, тобто здатності продукувати незвичайні виконавські підходи, асоціації, пропонувати нові виконавські ініціативи, створювати власні учнями виконавські інтерпретації.

З метою виявлення рівня розвитку художнього мислення підлітків у процесі вокально-виконавської діяльності (індивідуальної – на заняттях вокалу або колективної – на заняттях ансамблевого співу), ми пропонуємо діагностичні завдання, мета яких – з'ясувати, чи мають учні, які займаються вокалом, розвинену оригінальність, асоціативність мислення, а також розвинену уяву.

На основі критеріїв та показників нами було визначено та охарактеризовано рівні розвитку художнього мислення підлітків: високий, середній та низький.

Високий рівень розвитку художнього мислення мають підлітки, які відрізняються багатством

і оригінальністю художніх асоціацій у процесі вокального виконавства музичного твору, оригінальністю уяви; вміють підібрати подібні та протилежні асоціації під час виконання; вільно використовують набуті загальнокультурні знання, з метою створення власної вокальної інтерпретації; здійснюють аналіз вокальної мови, засобів музичної виразності вокального твору, визначають особливості його стилю, художнього мислення епохи, які знайшли відображення у вокальному творі.

Учням із *середнім рівнем* розвитку художнього мислення властиво: недостатнє багатство й оригінальність художніх асоціацій у процесі вокального виконання музичного твору; не завжди вміють підібрати подібні та протилежні асоціації під час виконання; рідко використовують загальнокультурні знання, з метою створення власної вокальної інтерпретації музичного твору; уміють здійснювати аналіз вокальної мови, засобів музичної виразності вокального твору, визначають особливості його стилю, художнього мислення епохи, які знайшли відображення у вокальному творі.

Низький рівень розвитку художнього мислення у учнів характеризується: невиразністю вокально-художніх асоціацій та уявлень під час виконання твору; відсутністю потреби у пізнанні вокального твору й мотивації для створення його вербальної інтерпретації; поверхневим розумінням твору на тлі небажання глибокого вивчення його та нездатності тлумачити твір; обмеженням обсягом мистецьких знань, що не дає можливості здійснювати аналіз вокальної мови, засобів музичної виразності вокального твору, визначати особливості його стилю, художнього мислення епохи, які знайшли відображення у вокальному творі.

Загальна кількість учнів мистецьких шкіл м. Києва, що брали участь в педагогічному експерименті – 30 осіб. Диференціація за статтю: 17 дівчаток і 13 хлопчиків. Віковий ценз учнів: 12-13 років.

Загальна вибірка була розподілена на дві групи: – експериментальна група (ЕГ) – 15 осіб – учні з низьким та середнім рівнем розвитку художнього мислення;

– контрольна група (КГ) – 15 осіб – учні, з високим рівнем розвитку художнього мислення.

Період, обраний для дослідження: навчальний рік.

Мета педагогічного експерименту: з'ясувати стан розвитку художнього мислення підлітків та перевірити рівні його розвитку у процесі вокально-виконавської діяльності.

Методи збору інформації: психолого-педагогічне спостереження, бесіди, тестування.

Етапи проведення педагогічного експерименту:

1. Підготовчий етап – аналіз літератури з проблематики дослідження, добір тестових завдань.

2. Констатувальний експеримент – первинна діагностика рівня розвитку художнього мислення підлітків експериментальної та контрольної груп.

На констатувальному етапі дослідження нами було використано наступні методики діагностики:

а) методика «Домалюй малюнок», метою якої стало визначення рівня оригінальності мислення підлітків.

Дослідження за даною методикою ми проводили з кожною групою чисельністю 15 чоловік. Час дослідження – 3 хвилини. Обробка результатів і визначення рівнів розвитку оригінальності мислення підлітків здійснювалося шляхом зіставлення змісту й аналізу всіх малюнків учнів.

б) «Тест на здатність уявляти», його мета полягала у виявленні в учнів схильностей до фантазії як більш вищої форми уяви. Проводився у вигляді тесту, де потрібно було висказати своє ставлення до кожного з наведених тверджень за допомогою однієї з трьох відповідей «так», «ні» або «можливо».

в) «Тест асоціативної спроможності», його мета – визначення рівня асоціативності мислення підлітків. Завдання тесту були розраховані на вік 12-14 років. У якості стимулюючого матеріалу в тесті використовувалося 20 словесних тріад; елементи кожної тріади належали до взаємновіддалених асоціативних сфер мислення. Перед основним завданням обов'язково проводилася розминка (тренувальна серія). У підсумку вираховувався асоціативний індекс кожного підлітка.

Висновки і перспективи в цьому напрямку.

Отже, вище визначені критерії, показники, рівні дозволили перевірити стан розвитку художнього мислення учнів підліткового віку у процесі вокально-виконавської діяльності в мистецькій школі. Подальші перспективи розгляду даної

проблематики стосуватимуться розробки методики розвитку художнього мислення учнів підліткового віку на заняттях вокалу в мистецькій школі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрєєва Г. І. Система формування економічних показників як база аналізу господарської діяльності підприємства. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2014. № 3. URL: <http://tinyurl.com/ус5anrrk> (дата звернення 13.02.2024).

2. Лебедик Л. В. Теоретичні засади підготовки викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем в умовах магістратури : дисертація. Полтава : 2019. 691 с. URL: <http://tinyurl.com/2ухv9vn6> (дата звернення: 14.02.2024).

3. Лебединська Є. К. Особливості розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку художнього відділу *Розвиток творчої компетентності учнів мистецьких шкіл. Від традицій до інновацій*. 2020. URL: <http://tinyurl.com/4majspzz> (дата звернення: 13.02.2024).

4. Мережко Ю.В., Ходоровська І.М. Розвиток художнього мислення співаків-початківців на заняттях з музично-теоретичних дисциплін. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. № 28. С. 302–310.

5. Носова В. О. Використання інноваційних методик навчання у формуванні асоціативного мислення учнів театральних відділень мистецьких шкіл. *Мистецька освіта майбутнього: методичні аспекти*. 2020. URL: <http://tinyurl.com/ywh7wvjx> (дата звернення: 14.02.2024).

6. Початкова мистецька освіта : веб-сайт : URL: <http://tinyurl.com/bdh7xjb4> (дата звернення: 14.02.2024).

7. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III. URL: <http://tinyurl.com/4276rrnd> (дата звернення 12.02.2024).